

MARIAN BISKUP (Toruń)

STAROSTOWIE-BURGRABIOWIE GDAŃSCY W LATACH 1457—1506

I. Uwagi wstępne. — II. Powstanie urzędu starostów gdańskich. — III. Starostowie gdańscy za Kazimierza Jagiellończyka (1457—1492). — IV. Starostowie-burgrabiowie gdańscy w latach 1492—1506. — V. Wnioski. — Dodatek: Zestawienie starostów-burgrabiów gdańskich w latach 1457—1506.

I.

Ustrój Gdańska w latach 1454—1772 jest dotąd zagadnieniem otwartym w historiografii polskiej. Zbadanie ustroju tego najznaczniejszego, nadmorskiego ośrodka Polski feudalnej, a w szczególności wpływu czynnika królewskiego w stosunkach wewnętrznych miasta, jest jednym z najpilniejszych tematów w problematyce prawnohistorycznej Prus Królewskich. Artykuł niniejszy stawia sobie na celu zbadanie jednego fragmentu tego problemu, jaki stanowi kwestia przedstawicieli króla na terenie Gdańska. Chodzi w nim o wydobycie roli i znaczenia starostów królewskich zwanych pospolicie burgrabiami, a będących oficjalnymi reprezentantami króla w Gdańsku od r. 1457 aż do r. 1793.

Problem starostów-burgrabiów zarówno na terenie Gdańska, jak i pozostałych wielkich miast pruskich, tj. Torunia i Elbląga, jest niemal całkowicie nietknięty. Dotychczasowe opracowania M. Bära¹, O. Günthera², St. Kutrzeby³, K. Górskiego⁴ czy K. Piwarskiego⁵ niemal bez wyjątku oparły się na danych i poglądach G. Lengnicha⁶, przedstawiającego rolę i stanowisko burgrabiów gdańskich w połowie XVIII stulecia. Ten schyłkowy i skostniały stan przenoszono pra-

¹ Bär M., *Die Behördenverfassung in Westpreussen seit der Ordenszeit*, Danzig 1912, s. 66.

² Günther O., *Die Verfassung der Stadt Danzig in polnischer Zeit und als Freistaat*, Danzig 1919, s. 6 i nast.

³ Kutrzeba St., *Gdańsk i Polska w przeszłości (1454—1793)*, Strażnica Zachodnia, nr 4, 1922, s. 9 i nast.

⁴ Górski K., *Z dziejów ustroju Pomorza*, Rocznik Gdański, t. VII/VIII, 1937, s. 136 i nast.; *Pierwsze 40-lecie Prus Królewskich*, Rocznik Gdański, t. XI, 1938, s. 27/8.

⁵ Piwarski K., *Dzieje Gdańska w zarysie*, Gdańsk 1946, s. 61 i nast.

⁶ Lengnich G., *Ius publicum civitatis Gedanensis*, wyd. O. Günther, Danzig 1900, s. 158 i nast.

wie w całości aż do wieku XV, nie usiłując wyjść poza dane Lengnicha, ani też zbadać genetycznie i rozwojowo proces wykształcenia się funkcji i kompetencji urzędników królewskich w Gdańsku. Nie ustalono do chwili obecnej nawet krytycznego zestawienia burgrabiów, a zwłaszcza zakresu ich działalności w poszczególnych etapach gdańskich dziejów. Celem niniejszej rozprawy jest zbadanie początków tego urzędu od r. 1457, a zwłaszcza uchwycenie momentu zmiany jego nazwy wraz z próbą wyjaśnienia tego zjawiska na tle ówczesnej sytuacji ekonomicznej miasta i stosunku do niego królów polskich. Chronologicznie temat nasz obejmuje lata 1457—1506, gdyż okres ten stanowi etap krystalizacji kompetencji nowego urzędu. Dopiero później, czasy Zygmunto-wskie przyniosą pewne zmiany w sytuacji prawnej starostów-burgrabiów (r. 1526), wzmacniając ich stanowisko w porównaniu z II. połową w. XV.

Zasadniczą trudność dla wyczerpującego przedstawienia tematu stanowią braki materiału źródłowego. Akta urzędu burgrabiego zachowały się w Archiwum Państwowym w Gdańsku dopiero od r. 1561⁷. Dla okresu początkowego ułamkowe dane są rozproszone w rozległej korespondencji Gdańska z czynnikami polskimi i pruskimi. Przejrzano więc niemal całość tych materiałów⁸ oraz księgi miejskie z drugiej połowy XV stulecia⁹. Dla sporządzenia pełnej listy starostów-burgrabiów wciągnięto pomocniczo zestawienia rękopiśmienne, zwłaszcza osiemnastowieczny spis Jana Henryka Morgnera, uznawany za najbardziej wiarygodny i krytyczny¹⁰. Na podstawie tych materiałów¹¹ przedstawione zostanie poniższe opracowanie, oraz końcowe zestawienie starostów-burgrabiów dla omówionego okresu¹².

⁷ Archiwum Państwowe w Gdańsku (cyt. AGd) — Dział 300, 3, lata 1561—1794. Data końcowa jest o rok późniejsza od daty zaboru miasta przez Prusy. Ostatni burgrabia likwidował bowiem swoje sprawy przez szereg miesięcy. — Składam serdeczne podziękowanie p. dr Marii Sławoszewskiej z Archiwum Państwowego w Gdańsku za pomoc i życzliwość okazaną przy zbieraniu materiału źródłowego dla niniejszego tematu.

⁸ AGd, Dział 300 D — ok. 2000 listów. W szczególności: korespondencja królewska, wysłanników rady, biskupów włocławskich, wojewodów malborskich, wojewodów pomorskich.

⁹ Szczególnie cenne dane dały tzw. *Libri memorandorum* — AGd 300, 59, nr 8. Przejrzenie ksiąg ławniczych z tego okresu nie dało żadnego rezultatu.

¹⁰ AGd, rkp. G 4, Verzeichniss derer Personen des Rahts und Gerichts der Rechten Stadt von A^o 1392 biss aufs gegenwärtige Zeit.. zusammengetragen von Johann Heinrich Morgner, Dantzig 1723 — por. niżej.

¹¹ Z materiałów drukowanych wykorzystano przede wszystkim *Akta Aleksandra* (1501—1506), wyd. Fr. Papée, Kraków 1927; *Akten der Ständetage Preussens königlichen Antheils*, wyd. Fr. Thunert, Danzig 1888; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, t. I—III, Warszawa 1905 i nast.

¹² P. dodatek.

II.

Okoliczności, które przyczyniły się do utworzenia przez Kazimierza Jagiellończyka urzędu starosty gdańskiego, są już dzisiaj dokładniej zbadane¹³. Zasadniczą przyczynę stanowiło powstanie Związku Pruskiego wraz z Gdańskiem (sc. Głównym Miastem) w lutym 1454 r. przeciw Zakonowi, zrzucenie jego władzy i poddanie się królowi polskiemu. Obawa przed silniejszym usadowieniem się nowego władcy spowodowała zbурzenie zamku krzyżackiego, stanowiącego siedzibę komtura krzyżackiego oraz jego zastępcy — komtura domowego (tzw. *Hauskomtur*). Uznanie zwierzchności Kazimierza Jagiellończyka i udzielenie mu pomocy w dalszej walce z Zakonem zostało uwarunkowane przez patrycjuszowską radę od otrzymania szeregu swobód dotyczących dziedziny gospodarczo-terytorialnej, ustawodawczej i administracyjnej, czego wyrazem były tzw. przywileje kazimierzowe z lat 1454—1457. Gdańsk już od stycznia 1455 r. jest uznawany przez króla za odrębną jednostkę terytorialną, co znajduje swój wyraz w nominacji dowódcy wojskowego Piotra z Szamotuł, dla całego Pomorza i Gdańska. Nie jest to jeszcze właściwy przedstawiciel władzy królewskiej nad miastem, które faktycznie do maja 1457 r. nie posiada u siebie żadnego reprezentanta władzy zwierzchniej¹⁴. Dopiero w przywileju z 15 maja 1457 r. Kazimierz Jagiellończyk, przyznając miastu szereg daleko idących uprawnień, ustanawia jednocześnie swego przedstawiciela, określając go mianem „starosty“ (*houptman*) i zlecając mu czuwanie nad „królewskim honorem, prawami stanu, czią i interesem“¹⁵. Ma on być corocznie mianowany spośród ośmiu rajców, których listę rada przedstawia królowi, i składać przysięgę na dotrzymanie powyższych powinności. Przysługuje mu także prawo noszenia złotych insygniów na równi z burmistrzami¹⁶. Podkreślono już kilkakrotnie zasadniczy moment tego postanowienia królewskiego, jak nieokreśloność kompetencji nowego urzędu, która kryła w sobie dążność do rozszerzania ich w przyszłości kosztem uprawnień rady. Zwrócono także uwagę na wyłączenie Gdańska spod władzy wszelkich urzędników ziemskich Pomorza i poddanie go wyłącznej władzy króla względnie jego reprezentantów na

¹³ Simson P., *Danzig im 13-jährigen Kriege*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, t. 29, Danzig 1891; Biskup M.: *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzynastoletniej*, Toruń 1952.

¹⁴ Biskup M., o. c., s. 84 i nast.

¹⁵ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, wyd. M. Toeppen, t. IV, Danzig 1884 (cyt. AST), nr 367: „welcher hauptman in der bestetigung seynir hauptmanschaft uns sweren sall unser koniglichen eren, statum, fromen und gedeihen zcu fordern, zcu bewaren getrewlichen zu besorgen und halden sall“.

¹⁶ AST, IV, nr 369.

terenie Prus i miasta. Faktycznie podnosiło to Gdańsk wraz z terytorium do rzędu ziem¹⁷. Zamiarem Kazimierza Jagiellończyka było zapewne podporządkowanie miasta własnej osobie przez swoich przedstawicieli oraz ukrócenie w przyszłości nadmiernych uprawnień rady, uzyskanych w przywilejach skutkiem trudnych warunków wojennych i finansowych. I na tym odcinku zaznaczałaby się tu wyraźnie centralizacyjna polityka znamienna dla okresu panowania tego króla. Termin „starosty“ nadany reprezentantowi królewskiemu nasuwa nieodparcie skojarzenia z rozległymi kompetencjami natury administracyjnej i sądowej w sprawach karnych przysługującymi starostom koronnym. Podkreślny jednak okoliczność, że każdorazowy starosta królewski miał być prezentowany przez radę spośród jej członków. Było to swoiste *novum* administracyjne, zważywszy na wyłącznie szlacheckie pochodzenie starostów w Koronie czy ich zastępców (burgrabiów-podstarościch) nawet w miastach polskich oraz swobodę dyspozycji królewskiej przy wyborze kandydatów. Druga okoliczność — to szeroki krąg uprawnień przyznanych radzie przez króla w dziedzinie zarządu miasta, ustawodawstwa i obsady urzędów, a więc w zakresie tych samych spraw, w których dawniej znaczny głos miał przedstawiciel władzy krzyżackiej, nie pochodzący z grona mieszczan, lecz spośród feudalnego rycerstwa zakonnego, a przytem rezydujący — podkreślny to z naciskiem — za warownymi murami zamku nad Motławą. Jak więc mogła w praktyce wyglądać władza nowego reprezentanta królewskiego i czy rzeczywiście polityka króla poważnie j liczyła się z osobą swego przedstawiciela? — Spróbujmy na wstępie ustalić listę starostów gdańskich w latach 1457—1506 a następnie zbadać zakres ich faktycznych uprawnień.

III.

Pierwsza nominacja starosty gdańskiego nastąpiła przypuszczalnie w początkach sierpnia 1457 r. w czasie pobytu króla w Malborku. Wbrew późniejszej tradycji ustalono, że pierwszym reprezentantem królewskim nie został rajca Arndt Telchten, lecz burmistrz Reinhold Niederhof¹⁸. Wiadomo również, że jego druga nominacja nastąpiła w końcu sierpnia 1458 r. w czasie ponownego pobytu Kazimierza pod Malborkiem¹⁹. Z tytułem starosty Niederhof występuje dowodnie w marcu 1459 r.²⁰. Na-

¹⁷ Górski K., *Z dziejów ustroju Pomorza*, s. 137 i nast.

¹⁸ AGd 300 D, 75, nr 28 — sprawę obszerniej wyjaśnia Biskup M., o. c., s. 128 i przyp. 270—272.

¹⁹ Bornbach St., *Sammlung von Preussischen Landtags- und Hansa-Rezessen von 1374—1523*, t. IV: Rezesse der Jahre 1450—1459, s. 967 — rkp. Biblioteka Miejska w Gdańsku, Ms. Uph. fol. 109.

²⁰ *Hanserezesse*, Abt. III, t. IV, Leipzig 1893, nr 680; „capitaneus et proconsul“.

stępnie brak wszelkich danych o nominacjach starostów aż do r. 1470. Według zestawienia Morgnera w latach 1470—1471 godność tę sprawował burmistrz Jan Fere. Pewne dane posiadamy dla lat 1472—1474, w czasie których ponownie spotykamy Niederhofa na tym stanowisku, przy czym w r. 1472 występuje on poraz pierwszy w liście skierowanym przez Ottona Machwica, wojewodę pomorskiego, z tytułem „burgrabiego”²¹, podczas gdy król i gdańska rada używają dalej terminu „starosty” (*houptman*)²². Podobnie nazywa go również Ścibor Bazyński, b. gubernator pruski i wojewoda malborski²³. Dla r. 1475 brak ponownie jakichkolwiek danych o urzędniku królewskim w Gdańsku. W r. 1476 spotykamy na tym stanowisku ponownie Jana Fere²⁴. Dla r. 1477 jest znowu luka w zestawieniach, a w r. 1478—9 urząd starosty według Morgnera sprawował burmistrz Jan Angermünde. W roku następnym spotykamy na tym stanowisku jeszcze raz Reinholda Niederhofa. Zachowała się dla niego pierwsza oficjalna nominacja królewska z 24 lutego 1480 r.²⁵. Niederhof umiera w październiku 1480 r.²⁶. Mianowanie jego następcy niewątpliwie nastąpiło, gdyż Kazimierz Jagiellończyk w listopadzie 1481 r. zwraca się w jednym z listów do „*capitaneo, preconsulibus i consulatui civitatis nostrae Gdanensis*”²⁷. Według Morgnera starostą w tym czasie aż do r. 1483 był Jan Angermünde²⁸.

²¹ AGd 300 D, 56, nr 103 — „dem ersamen hern Reynolt Nydderhoff, borgermeistre und burggreffe zcu Dantczk“.

²² AGd 300 D, 77, nr 39 — relacja Mateusza Westfala z 30. III. 1474 — reg. Thunert, *Akten*, nr 153 z mylną datą 23. III. 1474: „Item upp den artickel der hovetmanschopp heft my syne ko. ma. laten seggen, dat syne ko. gnode nometh unnd bestymmet van den 8 personen synen gnaden in schrifftten overantwerdet den herrenn borgermeister her Reynoldt Nedderhoff“.

²³ AGd 300 D, 49, nr 219 „burgermeister unnd hauptmann“. — Por. AGd 300 D, 49, nr 220.

²⁴ AGd 300, 59, nr 8, s. 3.

²⁵ AGd 300 D, 2, nr 209: „Permoti literis vestris nuper nobis oblatis, quibus capitaneum civitatis per nos delegi et institui petistis, fidelem nostrum dilectum famosum Reynoldum Nidderhof, consulem et concivem vestrum inter ceteros nobis per fidelitates vestras nominatum, capitaneatus vestri officio potiturum prefecimus et delegimus perficimusque tenore presencium mediante, comittentes vobis et mandantes, quatinus ipsum pro legitimo capitaneo habere debeatis, sibi in omnibus officium prefatum spectantes affectuose [et] morem gerentes, pro gratia nostra aliter non facturi“. — Por. AGd 300 D, 2, nr 213 — Gabriel Bajerski do Gdańska — 9. IV. 1480: „Abir von wegen eyns hoptmans adir burggrewewe itczund seyne ko. ma. vor meyner czukunfft eyn geschreibenn hatte“.

²⁶ Dokładna data zgonu 26. X. 1480 — por. *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. IV, Leipzig 1870, s. 332.

²⁷ AGd 300 D, 2, 237.

²⁸ Umiera 21. XI. 1483. — *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. IV, s. 750.

Dla ostatnich lat panowania Kazimierza posiadamy już pełniejsze dane. W marcu 1484 r. król nominuje burmistrza Marcina Bocka²⁹, a po jego śmierci (26. XI. 1484) — rajcę Rudolfa Feldstete na rok 1485³⁰. Ten ostatni pozostaje na tym stanowisku również w latach 1486³¹ i 1487³². Natomiast w latach 1488—9 król mianuje starostą burmistrza Jerzego Bocka³³, który przypuszczalnie jest również starostą w r. 1490 (M o r g n e r). W r. 1491—2 godność tę niewątpliwie sprawuje burmistrz Henryk Falke, co potwierdzają późniejsza nominacja Jana Olbrachta³⁴ oraz dane M o r g n e r a.

Jakie wnioski nasuwa powyższy przegląd pierwszych starostów gdańskich? Uderza na wstępie fakt, że na 7 starostów aż 6 jest jednocześnie burmistrzami, a jedyny wyjątek stanowi rajca Rudolf Feldstete. Można by z tego wyciągnąć wniosek, że nominacja królewska stanowiła jedynie zaszczytne i dodatkowe wyróżnienie dla gdańskich burmistrzów. Zapytać się więc należy, czy istotnie przy nominacji starostów król powodował się jakimiś względami czy ukrytymi pobudkami, czy też nominacja była jedynie dopełnieniem formalności. Niewątpliwie polityka królewska da się wysledzić przy nominacji Niederhofa i Feldsteta. Pierwszy z nich odegrał ważną rolę przy umacnianiu władzy króla nad Gdańskiem w latach 1454—1457 oraz w rokowaniach o pożyczki, uzyskując od Kazimierza w r. 1457 hojną nagrodę w postaci 3 wsi³⁵. W r. 1459 król wysyła go do Lubeki wraz z Prandotą Lubieszowskim, starostą malborskim, dla rokowań polsko-duńskich³⁶. Szczególną rolę Niederhof ma jako starosta odegrać w latach 1472—3 w okresie walki króla z Mikołajem Tungenem o biskupstwo warmińskie. Kazimierz w lipcu 1472 r. poleca wojewodzie pomorskiemu Ottonowi Machwicowi nawiązanie rokowań z Niederhofem, aby ten spowodował udzielenie pomocy ze strony opornej rady gdańskiej

²⁹ AGd 300 D, 3, nr 311 — nominacja królewska z Wilna — 29. III. 1484.

³⁰ AGd 300 D, 3, nr 322 — nominacja królewska z Koła — 14. II. 1485 — Pelczar M., *Handel zbożem z dóbr królewskich Kazimierza Jagiellończyka*, Rocznik Gdański, t. XII, 1939, s. 49 pominął fakt nominacji Feldsteta na r. 1485.

³¹ AGd 300 D, 3, nr 339 — nominacja królewska z 24. II. 1486 — druk. Pelczar M., o. c., s. 72, nr 22 — por. AGd 300 D, 3, nr 343.

³² AGd 300 D, 3, nr 360 — nominacja królewska z Kłodawy — 30. III. 1487.

³³ AGd 300 D, 3, nr 374 — nominacja królewska z Berszt — 25. I. 1488; AGd 300 D, 3, nr 399 — nominacja królewska z Grodna — 17. II. 1489 i ponowna z Krakowa — 15. III. 1489 — AGd 300 D, 3, nr 402.

³⁴ AGd 300 D, 3, nr 456 — Poznań, 10. IV. 1493 — nominacja Jana Olbrachta dla Henryka Falke: „cuius fidei olim serenissima paterna maiestas istius offitii numus credidit non remanendum eumque ipsum non removemus“.

³⁵ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. I, nr 424, 425.

³⁶ *Hanserezesse*, Abt. II, t. IV, nr 680.

w walce z Tungenem³⁷. W roku następnym Kazimierz dwukrotnie zwraca się w osobnych pismach do Niederhofa, domagając się, aby spowodował przekazanie obsadzonych przez stany pruskie z Gdańskiem na czele zamków warmińskich w ręce królewskiego kandydata Andrzeja Oporowskiego³⁸. O wynikach ewentualnej akcji starosty Niederhofa nic nie wiadomo, a stanowisko Gdańska nie uległo widocznej zmianie do chwili wystąpienia Macieja Korwina w sprawie warmińskiej. Fakty te jednak dowodzą, że król zamierzał wykorzystywać obecność swego reprezentanta w akcjach militarno-politycznych.

Drugi niezwykle charakterystyczny przykład stanowi nominacja rajcy Rudolfa Feldsteta w r. 1485. Nastąpiła ona w okresie uporczywej walki króla z dążnościami monopolistycznymi miasta, nie dopuszczającego królewskiego zboża do sprzedania obcym kupcom bez pośrednictwa gdańszczan³⁹. Kazimierz znalazł wyjście połowiczne przy pomocy Feldsteta, z którym już od szeregu lat załatwiał transakcje finansowe, zaciągając u niego w latach 1475—1484 większe pożyczki⁴⁰. W czerwcu 1484 r. król polecił radzie przekazać Feldstetowi spichlerz przeznaczony na skład dla królewskiego zboża⁴¹. Feldstete miał więc odegrać rolę pośrednika przy sprzedaży królewskiego zboża obcym kupcom, uciszając tym pretensje gdańskiej rady. W lutym 1485 r. władca polski zamianował Feldsteta starostą, powtarzając swoją nominację w r. 1486 i 1487⁴². Feldstete spełniał więc w tym czasie funkcje królewskiego pośrednika przy sprzedaży nadsyłanego z Litwy zboża⁴³, będąc jednocześnie starostą gdańskim. Połowiczność rozwiązania tej sprawy przez króla i ograniczone możliwości Feldsteta jako starosty są widoczne. Reprezentant królewski nie usiłuje zresztą przełamać postanowienia gdańskich wilkierzy.

Oprócz powyższych faktów wiadomo też, że w r. 1481 Kazimierz poleca staroście gdańskiemu wraz z radą dopilnować wydania pieniędzy odпустowych zebranych w kościele P. Marii osobom upoważnionym przez króla⁴⁴.

³⁷ AGd 300 D, 56, nr 103: „unde berurt seyne ko, ma. unde begert mit euch in den sachen unde mit dem rothe och zcu vorhandelnn... ir euch in koninglichen sachen mit den ewern wellet bearbeiten unnde zie dor yn lethen unnde brengen, das seyne konigliche gnode muchte von euch... hulffe fynden unnde fulen“.

³⁸ AGd 300 D, 42, nr 73 b, 74.

³⁹ Obszerniej Pelczar M., o. c., s. 43 i nast.

⁴⁰ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. I, nr 1293, 1383, 1387, 1389, 1413; AGD 300 D, 2, nr 153 i 157; 300 D, 3, nr 317.

⁴¹ Pelczar M., o. c., s. 71, nr 20.

⁴² Por. wyżej.

⁴³ Por. AGd 300 D, 3, nr 329.

⁴⁴ AGd 300 D, 2, nr 237.

Z drugiej strony szereg faktów dowodzi, że król nie zawsze doceniał znaczenie swego reprezentanta. Niejednokrotnie przy ważnych akcjach politycznych, jak np. w latach 1476—9, w których Gdańsk odgrywa czołową rolę, pomija on swego starostę, rokując jedynie z radą⁴⁵. Co dziwniejsze — król i kancelaria w niektórych okresach jakby zapominają, jaki jest właściwy tytuł tego „*officialis regii*” w Gdańsku. Niederhof w listach królewskich z r. 1473, wystosowanych do niego w specjalnym celu, jest nazywany jedynie „burmistrzem”, a nawet tylko „rajcą”⁴⁶, podobnie i przez Andrzeja Oporowskiego⁴⁷. Jeszcze bardziej uderzające są zaniedbania ze strony króla odnośnie terminów nominacji. Rada gdańska w pewnych okresach przestrzega terminu 22 lutego, który corocznie był dniem wyborów członków rady⁴⁸, i na kilka tygodni przed tą datą zgłasza królowi listę ośmiu kandydatów. Wystawienie nominacji królewskich ciągnie się nieraz przez szereg miesięcy⁴⁹, co powoduje też późniejsze luki w zestawieniach starostów. Mogło to być także wykorzystywane przez radę, o czym niżej. Zdarzają się również wypadki dwukrotnej nominacji, jak w wypadku Feldsteta, gdy pod tą samą datą 24 lutego 1486 r. wychodzą dwa pisma z kancelarii królewskiej, z których jedno pod relacją kanclerza Krzesława Kurozwęckiego, a drugie na rozkaz samego króla (*Dominus rex per se*)⁵⁰. Świadczyło to o załatwieniu sprawy na własną rękę przez króla i kancelarię, jednak bardziej znamienne są dwie nominacje dla Jerzego Bocka z 17 lutego i 15 marca 1489 r., wystawione — podkreślmy to — w obu wypadkach na rozkaz samego Kazimierza (*Dominus rex per se*)⁵¹. Powyższe dane świadczą o braku jednolitości postępowania króla, który jedynie okresowo i sporadycznie usiłuje wykorzystywać osobę swego przedstawiciela w Gdańsku, co dodajmy, nie przyczynia się do wzrostu jego znaczenia.

⁴⁵ AGd 300 D, 2, nr 161 a i b, 164, 199.

⁴⁶ AGD 300 D, nr 73 b: „*famoso preconuli civitatis nostre Gdanensis, fideli nostro dilecti*”; AGD 300 D, 42, nr 74: „*famoso Reynoldo Nederow consuli Gdanensi fideli nostro dilecto*”.

⁴⁷ Por. AGd 300 D, 42, nr 75. — Podobnie Feldstete w liście króla do rady z 22. IV. 1845 — AGd 300 D, 3, nr 329 — jest nazwany tylko obywatelem gdańskim (*conciuis vester*) — mimo nominacji na starostę, która nastąpiła już 14. II. 1485 — AGd 300 D, 3, nr 322.

⁴⁸ *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. IV, s. 303.

⁴⁹ AGd 300 D, 44, nr 98 — podkanclerzy Zbigniew Oleśnicki do Gdańska — Chełmce, 20. V. 1475 — odpowiada, że na pisma ich „*de capitaneo vobis preficiendo*” król nie dał dotąd odpowiedzi. Otrzymał od Kazimierza pismo z Trok z 10. V. 1475 „*nichil tamen informacionis per eum in facto capitanei recepimus*”.

⁵⁰ AGd 300 D, 3, nr 339 i 343 — por. Kętrzyński St., *Formuła „ad relacionem” w kancelaryi polskiej*, Przegląd Historyczny, t. XVIII, 1914, s. 165 i nast.

⁵¹ AGd 300 D, 3, nr 399 i 402.

Pewną chwiejność da się również zaobserwować w przyjmowaniu przysięgi od starosty. Dopiero w r. 1474 słyszymy, że Kazimierz wyraża swoją wolę, aby starosta Niederhof złożył mu osobiście przysięgę, wtedy gdy przybędzie do Prus. Gdyby trwało to zbyt długo, wówczas ma ją złożyć na ręce biskupa chełmińskiego i wojewody malborskiego⁵².

Stwierdziliśmy więc powyżej, że w stosunkach politycznych króla z Gdańskiem starostowie nie odgrywają z małymi wyjątkami poważniejszej roli. Nie słyhać też o ich współudziale przy zamykaniu żeglugi, co zastrzegał przywilej królewski dla swego „*anwalde*“ (którym mogłyby być i starosta), praktykowane samowolnie przez miasto w l. 1482—92 mimo żywych protestów stanów pruskich z Toruniem i Elblągiem na czele⁵³, jak również o sprawowaniu opieki nad bezpieczeństwa rzeczami. Jaki był więc faktycznie zakres działalności starosty na terenie samego Gdańska? Nominacje królewskie po r. 1480 nie mówią w tym względzie nic pewnego. Polecają ogólnikowo uznanie godności starosty i posłuszeństwo dla niego zgodnie z obyczajem i tradycją⁵⁴ względnie przekazanie mu wszystkich należnych czynności⁵⁵. W gruncie rzeczy pozostawała tylko jedna dziedzina, nieobwarowana w całej pełni postanowieniami przywilejów kazimierzowych, w której reprezentant królewski mógł odgrywać pewną rolę: sądownictwo. I właściwie tylko na tym polu spotykamy ślady wpływu i roli urzędnika królewskiego. Na przełomie r. 1474 Ścibor Bażyński zwraca się do starosty Niederhofa z prośbą o interwencję w sporze z gdańszczaninem Michałem Swartcze, który nie dostarczył wojewodzie towarów zapłaconych przed kilku laty. Apeluje przytem do starosty jako „sędziego miasta“⁵⁶, a nawet jako „najwyższego sę-

⁵² AGd 300 D, 77, nr 39: „Sunder van der eyd redinge was dat antwert, nadem moele syne gnade in kort in Pruszen tokamende gedechte, so seghe zine ko. ma. gerne, dat sulken eyd syner gnaden personliken gedaen wurde, doch offte de tutt [sic] to langk fallen wurde, szo sulde sodane eyd dem herrn bysschoppe von Culmensee unnd dem herrn marienborgischen woywoden gedaen werden, darvan syne konigliche gnade den gedachten 2 herren hefft geschreiben. Welken breef ick iuwen weisheiten hirby overschicke“ — relacja Mat. Westfala z poselstwa do króla od rady gdańskiej z 30. III. 1474.

⁵³ Por. Nimmert B., *Danzigs Verhältnis zu Polen in den Jahren 1466—1492*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, t. 53, Danzig 1911, s. 161.

⁵⁴ AGd 300 D, 3, nr 311: „prout mos et consuetudo in talibus diu servari solita postulat et requirit“. — AGd 300 D, 3, nr 339: „omnem honorem, assistenciam vestram et alia dictum capitaneatum concernencia sibi facientes“.

⁵⁵ AGd 300 D, 3, nr 399: „ut omnes acciones, que ad officium capitanei spectant, ad eum conferatis“.

⁵⁶ AGd 300 D, 49, nr 219: „Hirummbe so bitten wir euwre ersamkeit, sinth deme ir eynn richter seydt der stadt...“

diego“ (*obirsten richter*)⁵⁷ dla Swartcza, aby wpłynął na tego ostatniego. Wydaje się, że tytuł ten odpowiada w zupełności funkcjom, jakie mógł spełniać przedstawiciel króla, do którego kompetencji należał przecież najwyższy wymiar sprawiedliwości dla poddanych. Chodzi tylko o zbadanie, jak daleko w istocie sięgały kompetencje urzędnika królewskiego na tym polu. Otóż pewne dane świadczą, że starostowie posiadają pierwotnie znacznie szerszy zakres uprawnień niż w epoce L e n g n i c h a. W r. 1476 starosta Jan Fere, zwany w księgach miejskich „burgrabią“, sędzi Andrzeja Krusze o zabójstwo Henryka Buremeister przed Wisłoujściem⁵⁸. W każdym razie nie jest to błahy rodzaj przestępstwa, który w XVIII wieku podlega jedynie sądowi rady⁵⁹. Dalsze dowody na wykonywanie poważniejszych funkcji sądowych przez urzędników królewskich spotykamy w czasach Olbrachta. W r. 1499 kwestionuje się prawomocność banicji, którą rada obłożyła Adama Dąbrowskiego, za zabójstwo jednego z obywateli gdańskich na publicznej drodze, a więc za naruszenie miru drogowego, ponieważ nastąpiło to bez wysłuchania oskarżonego, jak i bez wiedzy burgrabiego Henryka von Suchten⁶⁰. Fakty te łączą się z drugim uprawnieniem starostów, które po raz pierwszy występuje w r. 1488. Jest nim prawo wydawania glejtów dla osób obawiających się jakichś represji czy gwałtów w Gdańsku. Rada wyraźnie oświadcza Mikołajowi Wulkowskiemu, wojewodzie pomorskiemu, że prawo to wyłącznie przysługuje burgrabiemu (sc. staroście)⁶¹. Te dwie więc atrybucje stanowią, jak się wydaje, główny zakres działalności starostów w czasach Kazimierza Jagiellończyka. W każdym razie nie jest on zbyt szeroki. Nie widać też dalszych prób króla do rozszerzenia

⁵⁷ AGd 300 D, 49, nr 220 — Sztum, 9. I. 1475: „habenn wir euwer ersamkeit in vorigenn schrifftenn, alsze seynen obirstenn richter unns gerechtigkeit zcu pflegen besucht unnd nach besuchen“.

⁵⁸ AGd 300 D, 59, nr 8: „To weten, dat Andris Krusze sick mit her Johann Feere dem borchgreefen vordregen hefft von wegen eynes doetslages, den he vor der Munde begangen hefft an eynen gennanten Henrick Buremeister, de upp de tyd alle beyde mit dem olden Sterneberge ynne weren“.

⁵⁹ Lengnich G., o. c., s. 166.

⁶⁰ AGd 300 D, 53, nr 154 — Sztum, 6. X. 1499 — Mikołaj Bażyński do rady gdańskiej: „das urteill der acht widder den bemelten Adam nicht mit seiner obireilung noch bekurtzung ko. gnade gerichte ist gefallen unnd durch rechts urteil ausgangen, in deme allenhalben den ersamen unnd vesten her Henrich von Suchten ko. ma. seiner gnaden vorwanten burggraff zcu Dantzke entschuldigt habet, hinder seinem bewust solch gerichte und behandelung geschehn“.

⁶¹ AGd 300 D, 57, nr 122: „Furder als ewre grosmechtigkeit des panen halben von Bankaw beruret „ab der velich in unsre stadt mocht komen adir nicht etc. zo mogen ewre grosmechtigkeit wol merken, das dy sachen unser stadt burgreben unde das widderteyl belangen, derhalben ewrer grosmechtigkeit der here burggrebe als er uns underrichtet hot, habe geschreiben“.

jego kompetencji i znaczenia, chociaż we wszystkich bez wyjątku nominacjach utrzymuje się konsekwentnie tytuł „starosty“.

IV.

Panowanie Olbrachta i Aleksandra otwierające nowy okres w stosunkach polsko-pruskich, znajduje swoje pełne odbicie w stosunku tych władców do urzędu starosty gdańskiego.

Przyjrzyjmy się najpierw liście urzędników obu królów. Stanowisko starosty zajmuje w r. 1493 burmistrz Henryk Falke⁶², który przypuszczalnie sprawuje tę godność i w r. 1494, ustępując w r. 1495 miejsca burmistrzowi Janowi Ferberowi (M o r g n e r). W latach 1496—7 urzędnikiem królewskim zostaje rajca Herman German⁶³, a po nim w r. 1498 rajca Jerzy Mandt⁶⁴. W r. 1499 stanowisko to zajmuje burmistrz Henryk von Suchten⁶⁵, a następnie do r. 1502 ponownie Jerzy Mandt (Morgner). Od schyłku r. 1503 aż do końca panowania Aleksandra spotykamy w tej godności Macieja Zimmermanna (burmistrz od r. 1504)⁶⁶.

Nazwiska te nie mówią nam zbyt wiele. Są wśród nich przeważnie burmistrzowie, w każdym bądź razie najbardziej wpływowi członkowie rady. Natomiast najbardziej uderza w nominacjach królewskich znaczna ewolucja, która przejawia się w określaniu starostów mianem „burgrabów“. Termin ten spotykamy już w pierwszej znanej nominacji Olbrachta z 10 kwietnia 1493 r. dla Henryka Falke⁶⁷. Powtarza się on i w dalszych listach nominacyjnych i to zarówno Olbrachta, jak i Aleksandra⁶⁸. Po raz ostatni termin „starosta“ spotykamy w nominacji Olbrachta z r. 1497. Wynika z niej, że rada gdańska używa w swojej prośbie o wybór przedstawiciela królewskiego dwojakiego określenia „*capitaneus sive burgrabius*“⁶⁹. Okoliczność, że król czy kancelaria w nominacjach używają jedynie terminu „burgrabia“, świadczy o całkowitym braku zrozumienia dla pierwotnej koncepcji i zamierzeń Kazimierza Jagiellończyka, jak i jej zupełnym upadku. Burgrabia jest w opinii Olbrachta tylko urzędnikiem

⁶² AGd 300 D, 3, nr 456 — nominacja z 10. IV. 1493.

⁶³ AGd 300 D, 3, nr 504; 300 D, 53, nr 107.

⁶⁴ AGd 300 D, 4, nr 524.

⁶⁵ AGd 300 D, 4, nr 538; 300 D, 53, nr 154.

⁶⁶ AGd 300 D, 4, nr 573; 300 D, 4, nr 615 — por. dane Morgnera.

⁶⁷ AGd 300 D, 3, nr 456: „ut vobis burgrabium... designari“. — Już w liście do gdańszczan z 19. VI. 1491 Olbracht jako elekt węgierski tytułuje urzędnika królewskiego burgrabią — *Codex epistolaris* t. III, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, nr 372.

⁶⁸ AGd 300 D, 3, nr 504; 300 D, 4, nr 538, 557, 573, 615; 300 D, 53, nr 85.

⁶⁹ AGd 300 D, 4, nr 524: „ut pro more ac consuetudine capitaneus sive burgrabius vobis constituatur“.

dla obrony prawa i sprawiedliwości⁷⁰; Aleksander poleca mu jeszcze ogólnikowo obronę praw królewskich⁷¹. Istotnie dane o działalności burgrabiów w latach 1492—1506 potwierdzają opinię o ich roli tylko w sprawach sądowych. Obok cytowanej już sprawy Adama Dąbrowskiego⁷², która zresztą jest przykładem próby pomijania osoby burgrabiego przy ważniejszych sprawach, wiadomo o udziale burgrabiego Hermana Germana przy wydawaniu wyroku na Hansa Stolle (sprawa bliżej nieznana)⁷³. Również burgrabia Jerzy Mandt jest wspominany w głośnym procesie Maurycego Ferbera z Henrykiem von Suchten i Reinholdem Feldstete a Annę Pilemann⁷⁴, przy czym przeciwnicy Ferbera oskarżają burgrabiego jako winowajcę rozruchu, który powstał w Gdańsku w r. 1501⁷⁵. Z r. 1506 posiadamy wzmiankę o wyroku burgrabiego Zimmermanna w sporze między dwoma mieszczanami na Starym Mieście Gdańsku, przy czym w sentencji jego spotykamy tylko pieniężną karę⁷⁶, co odpowiadałoby już ograniczonej praktyce i kompetencji burgrabiego z okresu schyłkowego⁷⁷.

Oprócz działalności w dziedzinie sądowej, która zdaje się ulegać ograniczeniu, zaznacza się kompetencja burgrabiego w dziedzinie czuwania nad królewskim prawem kaduka. Prawo to rada gdańska uzurpowała sobie w czasach Kazimierza i Olbrachta, może za ich milczącą zgodą⁷⁸. Dopiero Aleksander w r. 1505 kilkakrotnie wzywa radę, aby nie przywłaszczała sobie królewskiego uprawnienia, zlecając przekazywać dobra

⁷⁰ AGd 300 D, 3, nr 456: „ut vobis burgrabium, qui singulis annis solet ob iuris et iusticie conservacione et tuicione designari in istuc civitate institueremus“.

⁷¹ AGd 300 D, 4, nr 615.

⁷² Por. wyżej.

⁷³ AGd 300 D, 53, nr 100; por. 300 D, 53, nr 107.

⁷⁴ AGd 300 D, 54, nr 43 i 44 — listy Mik. Bażyńskiego do Gdańska z 2. IV. i 7. IV. 1501. — O tzw. „Moritz Ferbers Brautwerbung“ por. Kestner E., Eberhard Ferber, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, t. I, s. 25 i nast.

⁷⁵ AGd 300 D, 54, nr 44.

⁷⁶ AGd 300, 59, nr 8, s. 86: „Jacob Marquart... upper Oldenstat heft gelavet dem herrenn borchgreven her Matcz Thimmerman vor 30 mark geringe in alle syne boreidte gudere beweglich unnd unbeweglich vor alle man erst tusschen hir unnd tokamenden Ostern tobetalen van wegen meystere Pauwel Thimmen des barberes by dem crane“.

⁷⁷ Lengnich G., o. c., s. 166.

⁷⁸ Por. Bär M., *Das Kadukrecht der Stadt Danzig*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, t. 51, s. 23 — list Gdańska do króla Aleksandra z 19. IX. 1505.

po bezpotomnie zmarłych pod opiekę burgrabiego Zimmermanna⁷⁹. Jednakże z korespondencji Zygmunta Starego z r. 1509 wynika, że rada nie ustąpiła i nie oddała burgrabiemu w opiekę bezpańskich dóbr⁸⁰.

O dalszym używaniu pośrednictwa burgrabiów w sprawach politycznych, czego próbował, choć bez powodzenia, Kazimierz Jagiellończyk, nic nie wiadomo. Fakt, że burgrabia Zimmermann w czasie pobytu Aleksandra w Gdańsku w r. 1504 zostaje nobilitowany i przyjęty do herbu Korab przez Łaskich⁸¹, nie świadczy o jakimś wyjątkowym wyróżnieniu dla samego urzędnika królewskiego. Spotkało ono bowiem i innych mieszczan gdańskich, w ich liczbie Eberharda Ferbera. Była to raczej nagroda za gościnne przyjęcie króla w mieście i udzielenie przez burgrabiego kwatery dla żony króla, Heleny⁸².

Dodać należy, że w sprawie składania przysięgi przez burgrabiego utrzymuje się jeszcze zwyczaj składania jej przed królem, względnie jego upoważnionymi reprezentantami. W r. 1496 Mikołaj Bażyński, wojewoda malborski, jest upoważniony przez Olbrachta do odebrania przysięgi od nowego burgrabiego, Hermana Germana⁸³. W XVIII wieku burgrabia będzie składać przysięgę tylko przed swoim poprzednikiem.

V.

Przedstawiony powyżej zarys, niestety niekompletny, roli i kompetencji starostów-burgrabiów gdańskich w latach 1457—1506 umożliwia na zakończenie wyciągnięcie wniosków nieco ogólniejszych. Przede wszystkim zgodzić się należy z dawnym poglądem⁸⁴, że urząd ten oczywiście w pewnej mierze, był naśladownictwem czynności gdańskiego komtura domowego. Z danych T. Hirscha⁸⁵ i P. Simsona⁸⁶ wynika, że

⁷⁹ AGd 300 D, 4, nr 616 — druk *Akta Aleksandra*, nr 297; AGd 300 D, 4, nr 619, 627: „Simul tunc eciam nobis mittant fidelitates vestre bonorum ad nos ex morte civis sterilis devolucionum aut valorem aut ipsa bona consignent in manus nobilis Mathie Czimerman preconsulis et burgrabii Gedanensis et in civitate eadem nostra officialis specialis Regni nostri“.

⁸⁰ Por. Simson P., *Geschichte der Stadt Danzig*, t. I, s. 337.

⁸¹ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. III, nr 1527. — Żona jego, Dorota, została w r. 1505 przyjęta do herbu Godziemba Lubrańskich — ibidem, III, nr 2133.

⁸² Papée Fr., *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1949, s. 88.

⁸³ AGd 300 D, 53, nr 85. — W r. 1499 Olbracht ustanawia burgrabiego za pośrednictwem Macieja ze Służewa, starosty malborskiego — AGd 300 D, 4, nr 538. — Tekst przysięgi z r. 1505 wg. Statutów Łaskiego w *Volumina legum*, wyd. II, Petersburg 1859, s. 153.

⁸⁴ Bär M., *Die Behördenverfassung*, s. 66; Günther O., o. c., s. 6/7.

⁸⁵ *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. IV, s. 309.

⁸⁶ Simson P., *Geschichte der Stadt Danzig*, t. I, s. 55, 124.

komtur domowy uczestniczył w sądach Głównego i Starego Miasta, mając tu znaczny wpływ i honorowe stanowisko. Podlegały mu również sprawy o naruszeniu miru drogowego. Z tego tytułu on sam nazywa się „burgrabią i najwyższym sędzią Gdańska“⁸⁷. Tytuł „burgrabiego“ jest mu również przyznawany przez radę gdańską w r. 1450⁸⁸. Miał on pewne uzasadnienie w fakcie, że komtur domowy był zastępcą komtura gdańskiego i rezydował na zamku gdańskim. Porównanie kompetencji sądowych komtura domowego z uprawnieniami początkowych starostów gdańskich wykazuje znaczną zbieżność. Przytoczone powyżej fakty sprawowania przez starostów sądownictwa w sprawach o zabójstwo, a dowodnie na drodze publicznej (r. 1499) mają odpowiednik w funkcjach krzyżackiego urzędnika. Uderzające jest także określenie starosty w r. 1475 mianem „najwyższego sędziego“, co jest jakby prostym powtórzeniem nazwy komtura domowego. Świadczy również o tym nazywanie starostów burgrabiami w obrębie Gdańska oraz przez przedstawicieli rycerstwa pruskiego dowodnie już od r. 1472. Natomiast dalsze i istotne uprawnienia komtura krzyżackiego nie znajdują analogii w kompetencjach starostów. Nie uczestniczą oni, jak urzędnik krzyżacki, w ustawodawstwie miejskim, przy obsadzaniu godności duchownych czy świeckich itp.⁸⁹. To ograniczenie kompetencji starosty znajduje swoje częściowe wyjaśnienie w postanowieniach przywilejów kazimierzowych, które dawały w tych dziedzinach miastu faktyczną niezależność. Czy jednak rada gdańska, dążąc do uzyskania nieskrępowanej swobody w stosunkach wewnętrznych, a godząc się z narzuconym jej za wolą króla urzędnikiem⁹⁰ nie starała się od samego początku ograniczyć jak najdalej zakresu jego działalności i znaczenia? Przypuszczenie to znajduje poparcie w pewnych zastanawiających faktach. Do takich należy kompletne milczenie źródeł o nominacjach starostów po r. 1460 aż do r. 1470. Można to tłumaczyć postępowaniem rady, która wykorzystując trudności wojenne zaniechała przedkładania królowi corocznej listy kandydatów. Na podobną praktykę rady w pewnych okresach wskazywałoby ciągnięcie się w r. 1503 w przedłożeniu Aleksandrowi listy kandydatów, co spowodowało nawet monit królewski⁹¹. Niezbitym jednak dowodem dążności rady do uzyskania swobody

⁸⁷ *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. IV, s. 309.

⁸⁸ Simson P., o. c., I, s. 188 i przyp. 2.

⁸⁹ Ibidem, I, s. 55, 188.

⁹⁰ Górski K., *Z dziejów ustroju Pomorza*, s. 137.

⁹¹ *Akta Aleksandra*, s. 342: „M. R. non intelligit, quis burgrabiatus gerat apud eos, quapropter miratur, cur negligatur eum habere; vult ergo et mandat M. R., ut eligatur, prout iuxta privilegia eligere debeant personas, de quibus M. R. unum quem decreverit habendum instituat, ut executio officii illius non negligatur, utque esset, prout id fieri consuevit, qui in hac civitate Mtis sue id, quod iuris est regii attendat“.

w obsadzaniu urzędu starosty i osłabieniu przytem wpływu króla jest instrukcja jej dla swoich posłów na zjazd z Kazimierzem Jagiellończykiem w Toruniu w r. 1472. Zaleca ona prosić króla o nominację starosty miejskiego oraz wysondować, czy Kazimierz nie zgodziłby się na to, aby „stary (sc. poprzedni) starosta potwierdzał nowego“⁹². Kazimierz niewątpliwie odrzucił tę sugestię rady, utrzymując w swoim ręku prawo nominacji, ale faktycznie było to jedyne realne osiągnięcie króla. — Dalszym dowodem osłabienia wpływu starosty-burgrabiego jest pomijanie go przy wydawaniu wyroków o naruszanie miru drogowego, szczególnie w wypadkach pociągających utratę życia. Porównanie danych z r. 1476 i 1499 świadczyć może o procesie ograniczania nawet zakresu kompetencji sądowych starosty.

Z pomocą radzie przyszła po r. 1492 polityka następców Kazimierza Jagiellończyka, którzy nie usiłując podtrzymywać linii polityki centralizacyjnej ojca, traktowali swego reprezentanta przede wszystkim jako urzędnika sądowego. Znalazło to swoje odbicie w nominacjach, gdzie termin „starosta“ ustępuje definitywnie po r. 1497 określeniu „burgrabia“. Mieściła się w tym aprobata faktycznego stanu rzeczy, stworzonego przez radę oraz — być może — nawiązanie do nazwy burgrabiów w Koronie, zwłaszcza w Wielkopolsce. Burgrabiowie tamtejsi, jako zastępcy starostów uczestniczą w sądach grodzkich (tzw. *burgrabii terrestres*)⁹³. Ale jednocześnie był to dowód pewnej *d e p r e c j a c j i* dotychczasowej tytulatury królewskiego urzędnika, będącej, podkreślmy to raz jeszcze, tylko potwierdzeniem obniżenia się jego znaczenia i roli, jaką pierwotnie miał odgrywać. Przypuszczalnie radzie gdańskiej bardziej mógł odpowiadać termin „burgrabia“, jako już dawniej przyjęty na terenie miasta i nie nasuwający skojarzeń z szerszym kręgiem uprawnień, na wzór starostów koronnych.

Dodajmy też, że oba terminy miały prawo obywatelstwa jedynie na terenie Gdańska. Mieszczanie gdańscy sprawujący te godności występują poza miastem, np. na zjazdach stanów, jedynie z tytułem burmistrzów czy rajców. Również sama rada nie daje im tytułu królewskiego urzędnika poza obrębem Gdańska⁹⁴. Starostowie-burgrabiowie czują się też

⁹² Thunert, *Akten*, nr 106; „umb eynen hovetmann der stadt und to vorsokende, oft men van zinen gnaden beholden mochte, dat de olde hovetman den nygen bestetigede“.

⁹³ Kutrzeba St., *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich*, Rozprawy Wydziału Hist.-Filozoficznego Akademii Umiejętności, t. 42, s. 162, 187, 191; *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, Rozprawy Wydz. Hist.-Filozoficznego Akademii Umiejętności, t. 45, s. 277, 341—346.

⁹⁴ Por. AGd 300 D, 77, nr 85.

w pierwszym rzędzie rajcami gdańskimi, reprezentując przede wszystkim interesy swego miasta. Przejawia się to zwłaszcza w latach 1489—1492, gdy starosta i burmistrz gdański Jerzy Bock występuje na zjazdach stanów jako jeden z przywódców opozycji skierowanej przeciw zamiarom króla, którego interesy ma reprezentować⁹⁵.

Czym tłumaczyć powód obniżenia się roli a nawet nazwy reprezentantów królewskich na terenie Gdańska? Wyjaśnienia szukać należy w całym szeregu czynników. Do takich zaliczyć trzeba przedstawione już powyżej okoliczności, twardzyszące utworzeniu przez króla nowego urzędu, które od pierwszej chwili osłabiały jego istotne zamierzenia, oraz powoływanie na stanowisko starostów członków rady. Rozległe uprawnienia przyznane Gdańskowi w przywilejach kazimierzowych, osłabiające znacznie władzę królewską, nie dawały przytem możliwości do rozwinięcia szerszych kompetencji królewskiego urzędnika. Znaczną rolę mógł odegrać również niezawsze jednolity kierunek polityki królewskiej wobec Prus i miasta, zaabsorbowanej częstokroć sprawami litewskimi i dynastycznymi, zależnej na dobitkach okresami od pomocy finansowej miasta. Uwzględniając powyższe możliwości należy jednak podkreślić, że głównym czynnikiem w tym procesie jest silny rozwój gospodarczy miasta po wojnie trzynastoletniej. Wzrost znaczenia ekonomicznego i utrzymanie monopolu w stosunkach handlowych z Polską umożliwiły dalszy wzrost dążeń patrycjuszowskiej rady do odgrywania samodzielnej i nieograniczonej roli w zarządzie miasta, jak i w samych Prusach, zwłaszcza w sprawach sądowych, co wywoła z czasem ostry antagonizm i otwartą walkę z uciskanymi elementami miejskimi i rycerstwem kaszubskim⁹⁶. Z tego punktu widzenia obniżenie się znaczenia urzędu starostów stanowi jedynie fragment dążeń rady gdańskiej, przejawiających się od początków XV stulecia, a które znalazły swój wyraz w zrzuceniu władzy Zakonu i przywilejach kazimierzowych, dążeń tak typowych dla miasta średniowiecznego, walczącego o uzyskanie największej swobody wobec feudalnych zwierzchników. Osiągnięcia rady gdańskiej są tym charakterystyczniejsze, że w tym samym okresie w Koronie utrwała się demokracja szlachecka, ograniczająca w coraz większym stopniu miasta z Krakowem na czele⁹⁷. Na tym tle jasno występuje specyfika rozwojowa Gdańska i Prus Królewskich.

⁹⁵ AGd 300 D, 77, nr 106.

⁹⁶ Zagadnienia te zostaną szerzej przedstawione w większej pracy poświęconej stosunkom polsko-gdańskim w drugiej połowie XV wieku.

⁹⁷ Por. Małowist M., *Zarys polskiego procesu dziejowego od XV do XVII w.* Pierwsza konferencja metodologiczna historyków polskich, t. I, Warszawa 1953, s. 379—380.

DODATEK

Zestawienie starostów-burgrabiów gdańskich w latach 1457—1506

Rok	Nazwisko	Występuje z tytułem	Źródło
1457	Niederhof Reinhold	star.	AGd 300 D, 75, nr 28
1458	Niederhof Reinhold	star.	Bornbach, IV, s. 860
1459	Niederhof Reinhold	star.	Hanserecesse, II, t. IV, nr 680
1460—1469	—		brak danych
1470	Fere Jan		Morgner
1471	Fere Jan		Morgner
1472	Niederhof Reinhold	burgr.	AGd 300 D, 56, nr 103
1473	Niederhof Reinhold		AGd 300 D, 42, nr 73b, 74
1474	Niederhof Reinhold	star.	AGd 300 D, 77, nr 39
1475	—		brak danych
1476	Fere Jan	burgr.	AGd 300, 59, nr 8, s. 3
1477	—		brak danych
1478	Angermünde Jan	burgr.	Scr. Rer. Pruss., IV, s. 741
1479	Angermünde Jan		Morgner
1480	Niederhof Reinhold	star.	AGd 300 D, 2, nr 209
1481	Angermünde Jan		Morgner
1482	Angermünde Jan		Morgner
1483	Angermünde Jan		Morgner
1484	Bock Marcin	star.	AGd 300 D, 3, nr 311
1485	Feldstete Rudolf	star.	AGd 300 D, 3, nr 322
1486	Feldstete Rudolf	star.	AGd 300 D, 3, nr 339
1487	Feldstete Rudolf	star.	AGd 300 D, 3, nr 360
1488	Bock Jerzy	star.	AGd 300 D, 3, nr 374
1489	Bock Jerzy	star.	AGd 300 D, 3, nr 399, 402
1490	Bock Jerzy		Morgner
1491	Falke Henryk		Morgner
1492	Falke Henryk		Morgner
1493	Falke Henryk	burgr.	AGd 300 D, 3, nr 456
1494	Falke Henryk		Morgner
1495	Ferber Jan		Morgner
1496	German Herman	burgr.	AGd 300 D, 3, nr 504
1497	German Herman	burgr.	AGd 300 D, 53, nr 107
1498	Mandt Jerzy	burgr.	AGd 300 D, 4, nr 524
1499	von Suchten Henryk	burgr.	AGd 300 D, 4, nr 538 300 D, 53, nr 154
1500	Mandt Jerzy		Morgner
1501	Mandt Jerzy		Morgner
1502	Mandt Jerzy		Morgner
1503	Zimmermann Maciej	burgr.	AGd 300 D, 4, nr 573
1504	Zimmermann Maciej		Morgner
1505	Zimmermann Maciej	burgr.	AGd 300 D, 4, nr 615
1506	Zimmermann Maciej	burgr.	AGd 300, 59, nr 8, s. 86

Zestawienie to zostało sporządzone na podstawie cytowanych w pracy materiałów archiwalnych oraz rękopisu Morgnera. Dane jego wykazują na ogół zgodność dla wszystkich lat, dla których posiadano inne przekazy źródłowe, z wyjątkiem r. 1472, pod którym podany Filip Bischoff zamiast R. Niederhofa i r. 1499, gdzie mylnie podany Jerzy Mandt zamiast Henryka von Suchten. Pod r. 1497 Morgner podaje Jerzego Mandta zamiast Hermana Germana. Mandt był co prawda nominowany przez Olbrachta 8. XII. 1497, ale przyjąć trzeba, że nominacja ta odnosiła się, dla r. 1498. Uzupełniono braki danych Morgnera dla r. 1474 i 1476. Skrót „star.“ oznacza tytuł „starosty“, a „burgr.“ — „burgrabiego“.

MARIAN BISKUP (Toruń)

LES STAROSTES-BURGRAVES DE GDAŃSK DANS LES ANNÉES 1457—1506

(Résumé)

Les institutions de Gdańsk, centre urbain le plus important de l'Etat féodal polonais, sont jusqu'à présent presque totalement inconnues. Il importe de définir en particulier le rôle et l'influence dans les affaires intérieures de cette ville des représentants royaux, appelés starostes ou burgraves. En s'appuyant sur les matériaux des Archives d'Etat de Gdańsk, le présent article cherche à nous donner une idée sur les conditions accompagnant la création et le fonctionnement du poste de représentant du roi de Pologne à Gdańsk au cours des années 1457—1506.

La charge de staroste de Gdańsk fut établie en 1457, en vertu du privilège de Casimir Jagellon, sans bien déterminer toutefois les affaires qui étaient de sa compétence. Cela pourrait bien témoigner de l'intention du roi d'élargir pratiquement les attributions de son représentant, à l'instar de celles des starostes de la Couronne. Le roi devait nommer le staroste chaque année parmi les huit conseillers (*consules*), qui lui étaient présentés par le conseil dantzicois. C'était limiter en réalité la liberté qu'avait le roi de désigner son fonctionnaire; d'autre part, il importe de souligner le fait que celui-ci appartenait au patriciat dantzicois et non à la noblesse féodale, comme c'était le cas pour les villes de la Couronne. De même, les importants privilèges que Gdańsk avait obtenus du roi de Pologne, limitaient considérablement, dès le début, ses possibilités d'action.

L'analyse de l'activité des premiers starostes dantzicois dans les années de 1457—1492 prouve que Casimir Jagellon les utilise de temps en temps à la réalisation de ses buts politiques et économiques à Gdańsk, et en Prusse Royale. Ce fait ne représente pas néanmoins un phénomène constant. L'activité des starostes, appelés déjà à cette époque également „burgaves“ (cependant pas par le roi), à l'exemple de l'ancienne dénomination des commandeurs teutoniques de maison (*Hauscomthur*), se manifeste en premier lieu dans le domaine de la justice municipale. Ils y jouent un rôle plus important qu'au XVIIIe siècle, au temps de G. Lengnich, en jugeant p. ex. les affaires de meurtre. Néanmoins, on n'aperçoit pas de tentatives plus sérieuses de la part du roi, visant à étendre la compétence de son représentant.

Pendant les règnes de Jean-Albert et d'Alexandre Jagellon (1492—1506) on voit se produire une évolution, qui s'exprime par le changement du titre des starostes. Dans les nominations royales, ils sont qualifiés de „burgraves“. Le terme de „staroste“ disparaît vers la fin du XVe siècle. Cela témoigne de l'abandon complet de la conception primitive, du temps de Casimir Jagellon.

Ses fils considèrent les burgraves uniquement comme fonctionnaires devant défendre le droit et la justice, et ne tâchent pas de les utiliser à des buts politiques ou économiques. D'autre part, les compétences judiciaires des burgraves sont limitées par le conseil dantzicois. D'ailleurs, déjà en 1472 ce conseil tentera même d'obtenir du roi de Pologne le droit pour l'ancien staroste de confirmer le choix du nouveau, en privant ainsi le monarque polonais de son droit de nomination. Cette tentative échouera, mais le manque de résolution dans la politique des souverains polonais à l'égard de Gdańsk et de la Prusse Royale permettra aux conseillers dantzicois de limiter l'influence des starostes. Seule l'époque de Sigismond apportera quelque changements à cette situation.

Le motif principal de cette attitude du conseil réside dans la tendance de celui-ci à jouer un rôle indépendant dans l'administration de la ville — tendance typique vis-à-vis de son suzerain pour toute ville du moyen âge luttant pour une plus grande liberté. Cette tendance s'accroît sensiblement grâce au développement économique de Gdańsk, dû à l'augmentation de l'exportation du blé polonais au cours de la seconde moitié du XVe siècle.